

A BIZALOM forgatása közben

BESZÉLGETÉS SZABÓ ISTVÁNNAL

Bizalom címmel forgatja új filmjét Szabó István; Bánsági Ildikó és Andorai Péter főszereplésével, Koltai Lajos operatőri közreműködésével.

— *Miről szól a Bizalom; mikor és hol játszódik?*

— Egy kapcsolat története. Arról szól, hogy végtelenül kiélezett helyzetben alkalmas-e egy ember arra, hogy megbízzon a másikkban; hogy ez a bizalom milyen nehezen megszerzhető és mennyire törekeny. Az alaphelyzet: 1944 telén összekerül egy férfi és egy nő; a kényszerhelyzetben egy szobába összezárva kénytelenek eltölteni másfél hónapot. Az általános helyzetből fakadó létbizonytalanság miatt bizalmatlanok egymás iránt; ez alatt a másfél hónap alatt megharcolnak egymással, s végül tartalmas és mély emberi kapcsolat alakul ki közöttük.

— *A forgatókönyv ismeretében úgy tetszik, ez a filmje merőben különböző előző alkotásaitól — még a leginkább kamarajellegű Szerelmesfilm-től is —; ez intim, pszichológiai jellegű, gyakorlatilag csak két szereplőre koncentráló kamaradráma...*

— Nekem a feladatom mindig annyi, hogy igyekszem úgy megcsinálni egy filmet, hogy azt megnézzék az emberek. Persze örülök, ha néhány figyelmes érdeklődő utóbb kapcsolatokat fedez fel a filmjeim között; de nekünk nem szabad elfelejtenünk: a néző mindig egy konkrét filmet lát, ami addig a másfél óráig tart, amíg elsötétedik és újra kivilágosodik a mozi nézőtere. Ez alatt kell elmondani, amit akarunk. Egy rendező nem építhet arra, hogy a néző esetleg látta az előző filmjét is; csakis a konkrét filmben kell gondolkoznia. Örültem, amikor bizonyos összefüggésekre utaltak a filmjeim között — mert hátha ez azt jelenti, hogy valamilyen gondolatsor részei: de magam ezzel így nem foglalkozhatok. Amire a kérdés is utalt: ez a film valóban nem használja azokat a rekvizitumokat, amiket az előzőek, tehát nem azokon a helyszíneken

játszódik, s nem abban a közegben...

— *...noha itt is láttam a műteremben egy villamost...*

— Egyszerűen azért, mert abban a rákospalotai utcában, ahol a történet játszódik, jár a villamos; szinte karnyújtásnyira a házaktól. Minthogy a történet túlnyomó része egyetlen lakásban zajlik, a díszletlakás ablaka elé furnérből csináltunk egy félvillamost, amit néha elhúznak a háttérben; pusztán azért, hogy a külső utcaképekkel jobban kapcsolódjanak a belső jelenetek. A villamos tehát itt csupán a hitelességre való törekvés egyik mozzanata; az égvilágon semmi egyéb jelentése nincsen.

— *Előző filmjeinek stílusát „metaforikusnak”, „lírai allegorikusnak” nevezték méltatói; úgy tűnik, hogy ezúttal gyökeresen eltérő, pszichológiai stílusú, kevés szereplőt mozgató történet elbeszélésére vállalkozott...*

— A megállapítás leginkább a *Budapesti mesék*re érvényes, a többi filmre nem, hiszen azokban is nagyon határozottan egy vagy két főszereplő dominált. Az *Álmodások* korában a Bálint András megszemélyesítette főhős — szerintem legalább — pszichológiailag is végiggondolt figura volt; ugyanígy az *Apában*; avagy Bálint és Halász Jutka a *Szerelmesfilmben*; illetve Békés Rita és Winniczka alakja a *Tűzoltó utcában*: illúzióim szerint pszichológiailag is pontosan megformált jellemek. Csak a *Budapesti mesék*ben voltak a szereplők egy nagyobb kórus résztvevői; amelyből egy-egy alkalomra, egy-egy „szólóra” kiemelkedtek...

— *De eddig mindig jelen volt a „kórus” is a központi figurák mögött...*

— Igen, ha alaposabban végiggondolom a filmek szerkezetét, a főhősök körül mindig jelentkezett egy társaság, a történelemhez és társadalomhoz való viszonyukat jelezve. Ezúttal ez a „kórus”, ezek a mellékszereplők elmaradtak, a háttérben mozgó idős házaspár is inkább a maga

Bánsági Ildikó és Andorai Péter

külön drámáját éli a főhősökével párhuzamosan; — mintegy „idősebb változatát” a kapcsolatteremtés — és megőrzés kinjainak és örömeinek.

— *Rendezéstechnikai szempontból milyen eltérő feladattal jár ez a másféle dramaturgiai szerkezet?*

— Az előbbi hasonlatnál maradva: ott egy zenekart kellett dirigálni, szólistákkal, — itt egy kvartettet. Sok mindent föl lehetett adni a karmesteri agresszivitásból; nagyobb tér jut a szereplőknek. Itt a két főhős arcának kell minden pillanatban tartalmat hordoznia; — amiben persze most, a forgatás derekán, legfeljebb reménykedhetünk. Hogy ebben a filmben milyen lesz Bánsági és Andorai, azt most még nem tudhatom megítélni; — de, hogy mindkettő rendkívüli tehetségű színész, abban biztos vagyok. Egyelőre számomra különleges öröm egyszerűen nézni őket, amint játszanak; függetlenül

attól, hogyan sikerül majd ez a film. Az későbbi dolog.

— *Előző filmjeinek sorozatát „egy n. szedék szubjektív, lírai önéletrajzként” elemezték méltatói és bírálói. A Bizalom illeszkedik-e, s hogyan ebbe a sorba?*

— Ilyen szempontból valóban semmi köze előző filmjeimhez. Egyébként se tudom, mennyire érvényes a minősítés a többi filmre. Történeteket mesélek el emberekről. Hogy aztán ezek „szerzőiek” „önéletrajziak”, „poétikusak”-e — nem az én dolgom eldönteni. Nekem az a dolgom, hogy olyan történeteket meséljek, amelyek megérintik, s jó minőségű energiákkal töltik föl az embereket. Ha ez sikerül, teljesítettem a feladatomat. Olyan történeteket kell előadnom, amelyek arra ösztönzik az embereket, hogy szembenézzenek önmagukkal. Ha ezt bizonyos közönségréteg-nél sikerül elérnem, nem dolgoztam

Bánsági Ildikó és Andorai Péter

hiába. Ha nem sikerül, akkor nem jutottam sehová, függetlenül attól, hogy mit mondanak róla a bennfentesek. Az ilyen „siker” leginkább reklámként hasznos, mert ez csábítja az embereket a moziba. S kapcsolatot teremteni — film révén — csakis azzal lehet, aki bejött a moziba. Éppen ezért minden — nem rosszhiszemű — reklám fontos; mert aki bejött, azzal talán lehet valamit kezdeni. Ha aztán kimegy valaki — az főleg az én hibám. De ha egyáltalán nem jönnek be a moziba, az nem biztos, hogy az enyém.

— *Anélkül, hogy szándékosan erre tereltem volna a beszélgetést, eljuttunk a mai magyar filmgyártás talán legneurálgikusabb problémájához: miközben minden évben — mostanában is — elkészül néhány valóban igényes és színvonalas, nemzetközileg is sikeres filmünk; éppen az utóbbi időben szinte katasztrofálisan lezuhant a magyar filmek né-*

zőszáma; s leginkább éppen az igényesebbeké...

— Statisztikákat mindig lehet produkálni... Azt azonban egyszer s mindenkorra tudomásul kell venni, hogy a filmkészítés az elmúlt másfél évtizedben — éppen személyessé válása folytán — már ugyanúgy kerül kapcsolatba a közönséggel, mint minden más művészet; tehát nem minden film jó a közönség minden rétegének; és ami nagyon sokaknak „jó”, az nem biztosan jó film. Nem azt tartom bajnak, ha egy film kevés számú közönségre van hatással, mert meglehet, hogy ez a kisebb lelekszámra gyakorolt hatás lényegesen tartalmasabb és értékesebb, mint egy nagy sikerű film langyos, tartalmatlan, tehát lényegi hatástalansága. Az orvos is fehér köpenyt visel, meg a fürdőmester is — csak nem szabad a funkcióikat összezserélni. Még sose hallottam kiadói vagy könyvterjesztési szakembert amiatt

sopánkodni, hogy Thomas Mann vagy — mondjuk — Pilinszky köte- teit kevesebben vásárolják, mint a krimisorozatokat. Utóbbiakat össze- hasonlíthatatlanul többen; de ettől még senkinek sem jutott eszébe ar- ról vitatkozni, hogy társadalmilag melyik az értékesebb... Baj akkor van, ha egy film a saját közönségét nem találja meg; azt, akiknek ké- szült, akiknek alkotói szánták. Alap- vetően megkérdőjelezem a magyar filmek hatástalanságáról szóló újabb keletű legendát, mert még a rendkí- vüli terjedelmű, négy és félórás *Filmregény* is rátalált a maga — nyilván kisebb számú, de nagyon lelkes és a filmért kiálló, vele, érte vitatkozó — közönségét. Ellenben az igény nélkül készülő, a színvonalta- lanságot ügyeskedéssel leplező, ál- maiságot, álószinteséget, állátványos- ságot hordozó filmek nem találják meg a közönséget — hála istennek; merthogy alközönség nem létezik. (Legfeljebb — olykor — manipulált moztatisztikákban.) Ma már az or- szág lakásainak túlnyomó többségé- ben van televízió; a lakosságot lé- nyegesen nagyobb mértékben látja el művészeti termékekkel a kulturális ipar, mint a történelemben eddig bármikor. A kulturális iparnak ez a fantasztikus mennyiségi robbanása

az utolsó tíz évben ment végbe Ma- gyarországon. Azt az igényt, hogy az emberek kíváncsiak más emberek sorsára, példájára — a televízió tö- megmérétekben kielégíti; és rengeteg tévéfilm vissza is él vele. Lényege- sen könnyebb ugyanis fölületes be- tekintést nyújtani mások sorsába; s ez a nézőt sem készíti ellenállásra, gondolkodásra vagy önmagával való szembenézésre; s kellemesebb is szá- mára, mert azt bizonygatja neki, hogy lám ő jól ismeri az életet és saját magát. A néző langyos vízbe ül tehát, ami nem változtat a vérke- ringésén. A forró vagy hideg zuhanyt ki kell bírni; — más kérdés, hogy utána lényegesen jobb érzés tovább élni. Egy-egy valóban megrázó, sze- mélyiségünket megérintő film, mint Bergman *Jelenetek egy házasságból*, Fellini *Nyolc és fél*, Romm *Hétköz- napi fasizmus*, Wajda *Hamu és gyé- mánt* című alkotásai — hogy csak kapkodva említek néhány példát —; vagy a magyarok közül a *Hannibál tanár úr*, a *Szegénylegények*, a *Sze- relem*, a *Feldobott kő* és még sok más művet sorolhatnék —; alapve- tően megráz bennünket: a vetítés közben szembekerülünk saját elő- ítéleteinkkel, újragondolni, megvál- toztatni kényszerülünk a vélemény- yünket bizonyos dolgokról; mások

Andoral Péter (Jávor István felvétele)

megvilágosodnak előttünk; vagyis érzelmileg, emberileg másképp jövőnk ki a moziból, mint ahogy be-mertünk.

— ... Különös, de nyilván nem véletlen, hogy csupa tiz-tizenöt évvel ezelőtti filmcímeket említett...

— Szándékosan, mert az újabb szerintem hasonlóan értékes műveknek még nincs, nem lehet meg az a próbája, amit nyolc-tíz év távlata jelent.

— Amit a televízió közönségelszívó hatásáról mondott, az világszerte végbemeni, ismert folyamat; ám míg három-négy éve szinte egyetlen pesti mozi előtt sem állt sor soha, mostanában újra megjelentek a jegyzérek, ami — szociológiai szempontból — alighanem arra is utal, hogy csökenőben van a tévé mindent lebíró varázsa; az emberek kezdenek újra kiszabadulni, mozikba is vágyani a képernyő előtt...

— De hol vannak a jegyzérek? A Pokoli toronynál, meg az ABBÁ-nál! Számomra mindegyik végignézhetetlen sületlenség, aminek annyira köze nincs a filmművészethez, mint a színházi viaszcsirkének a sültcsirkéhez. Nem is szabad őket filmként emlegetni. S hogy miattuk sokan ott hagyják a képernyőt? Persze, hiszen mikor látható a tévében olyasmi, mint a Pokoli torony? A kis dobozban, fekete-fehérben hogyan lehetnének olyan látványosak a lángnyelvek, a fölrobbanó helikopterek? Ott az ilyesmi egyszerűen nem él meg. Vajon miért tért át Hollywood is a katasztrófafilmekre, a különleges látványosságok előállítására? Ez az egyik módszere a közönség moziba csábításának; mert ez az, amire a tévé alkalmatlan. S vajon miért van a legnagyobb nézőszáma a világ minden országában a tévéhíradónak? Mert ott mindennap látható valami borzongató látványosság — háború, baleset —; ami ráadásul még igaz is, s lehet, hogy éppen most történik. Az emberek ugyanúgy nézik a Pokoli tornyot, mint egy utcai bal esetet: „szörnyű, de milyen szerencse, hogy nem velünk történt meg”. Könnyű, felületes szörnyülködés ez, ahol én magam nem kerülök veszélyhelyzetbe.

— Mindebben egyetértünk; mégis vajon nem lehetne-e a mozibajárás

iránt a jelek szerint mégiscsak újra-éledő igényt a szó jó értelmében „meglovagolni”; vagyis a magyar film vitathatatlan művészi rangjának tartalmi és formai vívmányainak megőrzésével — eljutni a közönséghez?

— Olyasféle monstre látványosságok előállítására, mint a Pokoli torony, mi képtelenek vagyunk: egyetlen snittjének az árából — némi túlzással — ki lehet fizetni az évi húsz magyar filmet. A magyar filmgyártás a nagy történelmi, háborús vagy katasztrófafilmelek stb. készítésére anyagilag nincs berendezkedve. Szerintem ilyeneket nem is kell nálunk csinálni; ezeket olcsóbban és jobb technikai kivitelben meg lehet vásárolni. A mi dolgunk: önmagunkról beszélni, magunkat vizsgálni. A magyar film szerencsére mintegy tizenöt éve olyan helyzetbe került, hogy megengedhette magának: a valóságos élettel, annak reális gondoljaival próbáljon foglalkozni, s nem a problémátlan álsággal. Ez a feladat kényelmentlen is, mert figyelmet, gondolkodást igényel. De rendkívül megtisztelő lehetőség, ezért nem szabad földadni. A mozinak kellene az olyan filmek is mint a Pokoli torony — az ilyeneket meg kell venni. A magyar filmművészet feladata, hogy a magyar közönséget — a magyar közönség tisztánlátását, szellemi egészségét — szolgálja; s nem az, hogy kiszolgálja a pillanatnyi, efe-mer igényeket. Természetesen minden filmrendező azt szeretné, hogy sorbaálljanak a mozinál, ahol a filmjét vetítik. Aki nem ezt mondja, pózol vagy mellébeszél. Minden becsületesen gondolkodó rendező mindent megtesz azért, hogy filmje tetsszen a közönségnek, s azért izgul, hogy minél többen legyenek a moziban. Meglehet, hogy pillanatnyilag rosszabb periódusát éljük a magyar film és közönsége közötti kapcsolatoknak. Dehát minden kapcsolatban akadnak rosszabb periódusok — néha megunják egymást az összetartozók —; de ha hajlandók megharcolni egymásért, akkor mindig van eredmény. Csak ha nem akarnak harcolni egymásért, akkor van baj igazán. Ránk, szerencsére, nem ez a jellemző.

ZSUGÁN ISTVÁN